

SECCIÓ I
ESPERIT DE GEOMETRIA, ESPERIT DE FINESA

I

[RO 405**] *Diferència entre l'esperit de geometria i l'esperit de finesa.*¹

En l'un, els principis són palpables, però allunyats de l'ús comú, de manera que costa de girar el cap vers aquell costat per manca d'habitud; però, per poc que l'hi girem, veiem els principis de ple, i caldria tenir totalment l'esperit fals per raonar malament sobre uns principis tan grossos que és quasi impossible que ens escapin.

Però en l'esperit de finesa els principis estan en l'ús comú i davant dels ulls de tothom. No cal girar el cap ni fer-se violència: només és qüestió de tenir bona vista; però cal tenir-la bona, ja que els principis són tan subtils i en tan gran nombre que és quasi impossible que no ens n'escapi cap. Ara bé, l'omissió d'un principi mena a l'error; així, cal tenir la vista ben clara per veure tots els principis, i després l'esperit just per no raonar falsament sobre principis coneguts.

Tots els geòmetres serien, doncs, fins, si tinguessin la vista bona, ja que no raonen pas falsament sobre els principis que coneixen; i els esperits fins serien geòmetres, si poguessin tornar la vista vers els principis desacostumats de geometria.

El que fa, doncs, que certs esperits fins no siguin geòmetres és que no poden de cap manera girar-se vers els principis de geometria. Però el que fa que alguns geòmetres no siguin fins és que no veuen el que és al seu davant i que, acostumats als princi-

pis nets i elementals de geometria i a no raonar sinó després d'haver vist i manejat bé els seus principis, es perden en les coses de finesa, on els principis no es deixen manejar així. A penes es veuen, se senten més que no es veuen, costa infinitament fer-los sentir a aquells que no els senten per ells mateixos: són coses talment delicades i tan nombroses que cal un sentit ben delicat i ben net per sentir-les i per jutjar rectament i justament segons aquest sentiment, sense poder al més sovint demostrar-les per ordre com en geometria, perquè no en posseïm així els principis i perquè seria una cosa infinita emprendre-ho. Cal de cop veure la cosa d'un sol esguard i no pas per progrés de raonament, almenys fins a cert grau.

I, així, és rar que els geòmetres siguin fins i que els fins siguin geòmetres, per tal com els geòmetres volen tractar geomètricament les coses fines, i resulten ridículs volent començar per les definicions i després pels principis, que no és la manera de procedir en aquesta mena de raonament. No és que l'esperit no ho faci, sinó que ho fa tàcitament, naturalment i sense art,² ja que la seva expressió depassa tots els homes i el seu sentiment no pertany sinó a pocs homes.

I els esperits fins, al contrari, acostumats com estan a jutjar d'una sola ullada, queden tan sorpresos —quan se'ls presenten proposicions on no comprenen res i on per entrar-hi cal passar per definicions i principis tan estèrils, que ells no estan acostumats a veure així detalladament— que se'n cansen i se'n fastiguen.

Però els esperits falsos no són mai ni fins ni geòmetres.

Els geòmetres que no són sinó geòmetres tenen, doncs, l'esperit recte, però a condició que se'ls expliquin bé totes les coses per mitjà de definicions i principis; altrament, són falsos i insuportables, ja que no són rectes sinó sobre principis ben esclarits.

I els fins que no són sinó fins no poden tenir la paciència de descendir fins als primers principis de les coses especulatives i d'imaginació, que ells no han vist mai en el món i que són totalment fora d'ús.³ [La 512]

2⁴

[RO 213*] Diverses menes de sentit recte: els uns, en un cert ordre de coses, i no en els altres ordres, on extravaguen.

Els uns treuen bé les conseqüències de pocs principis, i és una rectitud de sentit. Els altres treuen bé les conseqüències de les coses on hi ha molts principis. Per exemple, els uns comprenen bé els efectes de l'aigua, en què hi ha pocs principis, però les seves conseqüències són tan fines que només una extrema rectitud d'esperit hi pot arribar. I aquests últims no serien potser per això grans geòmetres, perquè la geometria comprèn un gran nombre de principis, i un tipus d'esperit pot ser tal que pugui penetrar bé pocs principis fins al fons i que no pugui penetrar gens ni mica les coses on hi ha molts principis.⁵

Hi ha, doncs, dues menes d'esperits: l'una, que penetra vivament i profundament les conseqüències dels principis, i és l'esperit de justesa; l'altra, que comprèn un gran nombre de principis sense confondre'ls, i és l'esperit de geometria. L'un és força i rectitud d'esperit; l'altre és amplitud d'esperit. Ara bé, l'un pot perfectament existir sense l'altre, ja que l'esperit pot ser fort i estret i pot ser també ampli i feble. [La 511]

3

[RO 229] Els que estan acostumats a jutjar pel sentiment no comprenen res en les coses de raonament, ja que hi volen penetrar primer d'una ullada i no estan acostumats a cercar els prin-

cipis. I els altres, per contra, que estan acostumats a raonar per principis, no comprenen res en les coses de sentiment, ja que hi cerquen principis i no hi poden veure d'una ullada.⁶ [La 751]

4

[RO 169] *Geometria, finesa.*

La verdadera eloqüència es riu de l'eloqüència. La verdadera moral es riu de la moral; és a dir, que la moral del judici es riu de la moral de l'enteniment, que és sense regles.⁷

Perquè és al judici que pertany el sentiment, com les ciències pertanyen a l'enteniment. La finesa és la part del judici; la geometria és la de l'enteniment.

Riure's de la filosofia és veritablement filosofar. [La 513]

5

[RO 137] Els que jutgen una obra sense regla són, en relació amb els altres, com els que tenen un rellotge⁸ en relació amb els altres. L'un diu: «Fa dues hores»; l'altre diu: «Només fa tres quarts d'hora.» Jo miro el meu rellotge i dic a l'un: «Us esteu avorrint», i a l'altre: «El temps se us fa curt»; perquè fa una hora i mitja, i em ric dels que diuen que el temps se'm fa llarg a mi i que jo en jutjo per fantasia. No saben que jo jutjo pel meu rellotge.⁹ [La 534]

6

[RO 51] De la mateixa manera que ens malegem l'enteniment, ens malegem també el sentiment. Ens formem l'enteniment i el sentiment amb les converses; ens malegem l'enteniment i el sentiment amb les converses. Així, les bones o les dolentes el formen o el malegen. Importa, doncs, d'allò més saber-les escollir per tal

de formar-se'l i no malejar-se'l. I no podem fer aquesta elecció si no el tenim ja format i no malejat. Això fa, doncs, un cercle, i feliços els que en surten.¹⁰ [La 814]

7

[RO 213] A mesura que es té més talent, es troba que hi ha més homes originals. El comú de la gent no troba diferència entre els homes. [La 510]

8

[RO 273*] Hi ha moltes persones que senten el sermó de la mateixa manera que senten vespres.¹¹ [La 766]

9

[RO 401] Quan es vol reprendre útilment i mostrar a un altre que s'equivoca, cal observar per quin costat considera la cosa, perquè aquesta cosa ordinàriament és veritat des d'aquell costat, i reconèixer-li aquesta veritat, però descobrir-li el costat per on és falsa. Aquest altre s'accontenta amb això, ja que veu que no s'equivocava i que només li faltava veure tots els costats. Ara bé, no ens enfadem pas de no veure-ho tot, però no volem haver-nos equivocat. Potser això ve del fet que naturalment l'home no ho pot veure tot i del fet que naturalment no es pot equivocar en el costat que considera. Així, les aprehensions dels sentits són sempre verdaderes. [La 701]

10

[RO 201*] Generalment ens convencem millor amb les raons que hem trobat nosaltres mateixos que no pas amb aquelles que s'han ocorregut a d'altres. [La 737]

I I¹²

Tots els grans divertiments són perillosos per a la vida cristiana; però entre tots els que el món ha inventat no n'hi ha cap que sigui més temible que el teatre. És una representació tan natural i tan delicada de les passions que les aviva i les fa néixer en el nostre cor, i sobretot la de l'amor, principalment quan el representa molt cast i molt honest. Ja que, com més innocent sembla a les ànimes innocents, més aquestes ànimes són capaces de ser-ne commogudes. La seva violència agrada al nostre amor propi, que concep de seguida el desig de causar els mateixos efectes que veiem tan ben representats. I ens fem al mateix temps una consciència fundada en l'honestat dels sentiments que hi veiem, que lleven el temor de les ànimes pures, les quals s'imaginem que no és danyar la puresa estimar amb un amor que els sembla tan assenyat.

Així, ens n'anem del teatre amb el cor tan ple de totes les bel·leses i de totes les dolceses de l'amor, i amb l'ànima i l'esperit tan persuadits de la seva innocència, que estem totalment preparats per rebre'n les primeres impressions, o més aviat per buscar l'ocasió de fer-les néixer en el cor d'algú per tal de rebre els mateixos plaers i els mateixos sacrificis que hem vist tan ben descrits en el teatre. [La 764]

I 2

[RO 123] Scaramouche, que no pensa sinó en una cosa.

El doctor, que parla un quart d'hora després d'haver-ho dit tot. Tan ple està del desig de dir!¹³ [La 581]

I 3

[RO 441*] Ens agrada veure l'error, la passió, de Cleobulina, perquè ella no la coneix. Desagradaria, si no estigués enganyada.¹⁴ [La 635]

14

[RO 420] Quan un discurs natural descriu una passió o un efecte, trobem en nosaltres mateixos la veritat d'allò que oïm, la qual no sabíem que hi fos; de manera que som inclinats a estimar aquell que ens la fa sentir, perquè no ens ha fet mostra del seu bé, sinó del nostre. I, així, aquest benefici ens el fa amable, a part que aquesta comunitat d'intel·ligència que tenim amb ell inclina necessàriament el cor a estimar-lo. [La 652]

15

[RO 130] Eloquència que convenç amb suavitat, no amb imperi: com un tirà, no com un rei. [La 584]

16¹⁵

17

[RO 439] Els rius són camins que caminen i que ens porten allà on volem anar. [La 717]

18

[RO 443*, 444*] Quan no sabem la veritat d'una cosa, és bo que hi hagi un error comú que fixi l'esperit dels homes, com per exemple la lluna, a la qual atribuïm el canvi de les estacions, el progrés de les malalties, etc.; perquè la malaltia principal de l'home és la curiositat inquieta per les coses que no pot saber, i no li resulta pas tan dolent estar en l'error com en aquesta curiositat inútil.

La manera d'escriure d'Epictet, de Montaigne i de Salomon de Tultie¹⁶ és la més usual, la que s'insinua millor, la que queda més en la memòria i es fa citar més, perquè està tota composta de pensaments sorgits de les converses ordinàries de la vida. Així,

quan es parli de l'error comú que hi ha entre la gent de considerar que la lluna és causa de tot, no es deixarà mai de dir que Salomon de Tultie diu que, quan no sabem la veritat d'una cosa, és bo que hi hagi un error comú, etc. (que és el pensament de l'altre costat).¹⁷ [La 744, 745]

19

La darrera cosa que trobem quan fem una obra és saber quina s'ha de posar primer.¹⁸ [La 976]

20

[RO 433] *Ordre.*

¿Per què hauria d'acceptar de dividir la meva moral en quatre més aviat que en sis? ¿Per què hauria d'establir la virtut més aviat en quatre, en dos, en un? ¿Per què en *abstine* i *sustine*¹⁹ més aviat que en «seguir la natura»²⁰ o «gestionar els afers particulars sense injustícia», com Plató,²¹ o en una altra cosa?

—«Però, heus aquí —dieu— tot enclòs en una paraula.»

—Sí, però això és inútil si no s'explica; i, quan ho aneu a explicar, tan bon punt obriu aquest precepte que conté tots els altres, aquests en surten en la primera confusió que volíeu evitar. Així, quan tots estan enclosos en un, hi romanen amagats i inútils, com en un cofre, i no apareixen mai sinó en la seva confusió natural. La natura els ha establert tots sense encloure l'un en l'altre. [La 663]

21

[RO 427] *Ordre.*

La natura ha posat totes les seves veritats cadascuna en ella mateixa. El nostre art les enclou les unes dins de les altres; però això no és natural: cadascuna ocupa el seu lloc. [La 684]

22

[RO 431] Que no diguin que no he dit res de nou: la disposició de les matèries és nova. Quan juguem a pilota, és amb la mateixa pilota que juguem l'un i l'altre, però l'un la situa millor.

Tant me faria que em diguessin que m'he servit de paraules antigues! Com si els mateixos pensaments no formessin amb una disposició diferent un altre cos de discurs, igual com les mateixes paraules formen altres pensaments amb la seva disposició diferent! [La 696]

23

[RO 225] Les paraules, arrenclerades de manera diferent, fan un sentit diferent; i els sentits, arrenclerats de manera diferent, fan efectes diferents. [La 784]

24

[RO 429] *Llenguatge.*

No s'ha de desviar l'esperit cap a una altra banda si no és per descansar-lo, però en el moment en què això és a propòsit: descansar-lo quan cal i no altrament. Perquè qui descansa fora de propòsit cansa, i qui cansa fora de propòsit descansa, ja que llavors ho deixem tot. Tant es complau la malícia de la concupiscència a fer tot el contrari del que es vol obtenir de nosaltres sense donar-nos plaer, que és la moneda per la qual donem tot el que es vulgui! [La 710]

25

[RO 402] *Eloqüència.*

Cal que hi hagi l'agradable i el real; però cal que aquest agradable sigui també tret del verdader. [La 667]